

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNELMI LAPOK OLASZ PERSPEKTÍVÁBÓL

NAGY KRISZTINA

BEVEZETÉS: ELTÉRŐ KÖZELÍTÉSEK AZ ELSŐ KOMPARATISZTIKAI LAP FELÉ

Egy olyan szerteágazó célokkal rendelkező, rétegzett lap esetén, mint az 1877-1888 között működő Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok (később: *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, illetve Összehasonlító Irodalmi Lapok), ami több értelmezési és használati lehetőséget is kínál, izgalmas vizsgálódási pont lehet az, hogy a munkatársak közül ki miként képzelte el, mire és hogyan használta, melyik aspektusát tartotta fontosnak ennek a médiumnak. A Brassai Sámuel és Meltzl Huugo által szerkesztett, Kolozsvárról induló és az 1880-as évek közepén egy ideig Londonban kiadott első nemzetközi összehasonlító irodalomtudományi szaklap profilja eleve rendkívül jellegzetes volt, és értelemszerűen olyan irodalmárok csoportosultak köréje, akik egyetértettek olyan szemléleti kérdésekkel, amit a kozmopolita vagy a poliglott jelleg implicált. Ennek ellenére mégsem beszélhetünk ugyanazoknak a szemléleti problémáknak kizárólagosan egyforma megjelenítéséről/megközelítéséről, valamint arról sem, hogy a lapban kizárólag azonos elveket valló, egymást közvetlenül ismerő munkatársak publikáltak volna. Bár a szerkesztők az első lapszámban részletesen ismertették a lap koncepcióját és elveit, már

itt, az induláskor is találkozhatunk olyan helyzetekkel, amikor különböző munkatársak egyazon problémát nagyon másként vetnek fel vagy láttatnak.

Már a lap felhívása és programszövege is eleve lehetővé tett egyfajta tágasságot, szabad mozgásteret, ugyanis a szerkesztők azt hirdették az első lapszám előszavában, hogy az ÖIL¹ egy többnyelvű, kozmopolita, egyben hungarológiai tartalmat kínáló szaklap, ami a tudományos poliglottizmust hirdeti, az összehasonlítás elvén alapszik, a szépirodalmi termékek fordítására fókuszál, és a nemzeti irodalmak közti kapcsolatteremtést kívánja megvalósítani, ám „egyedüli missziója a szép evangéliumának terjesztése”². Ebből is látszik tehát, hogy olyan lapról beszélünk, amelyet maguk a munkatársak is nagyon eltérő markáns tartalmakkal töltöttek fel, s amelyben – a munkatársak sokszínű nyelvi és szemléleti arculata okán – tematikailag, nyelvileg, műfajilag, világképileg, ideológiailag jelentős lehetőség rejlett s az új diszciplínát, a komparatiztikát néha nagyon másként értették akár az ugyanazt a nyelvet beszélő munkatársak is. Az olasz anyag és munkatársak egy részének vizsgálatával elsődleges célom választ kapni a kérdésre, miszerint létezik-e egy egységes irodalmi tendencia, irányelv, általános elképzelés vagy használati séma ezekben a szövegekben az ÖIL-lel kapcsolatban a komparatiztikának ebben a korai szakaszában, vagy más-más elképzelések valósulnak meg egyidejűleg. Következtetéseket vonhatunk le az ÖIL koncepciójának érvényesüléséről egy adott nyelvi környezetben, de arról is, hogy miként terjed és alakul az ÖIL komparatiztika-felfogása, hogyan épülnek be ebbe különféle nyelvű és szemléletű egyének és hálózatok.

A NEMZETI BESOROLÁS PROBLEMATIKÁJA EGY NEMZETEKEN ÁTÍVELŐ LAPBAN

Az ÖIL olasz anyaga alatt olasz- és nem olasz születésű, de Olaszországból (és Szicíliából) publikáló munkatársak, fordításait, verseit, esszéit, recenzióit stb. értem elsősorban, tehát minden olyan névvel (vagy monogrammal) szignózott szöveget, ami nem a *Bibliographie*, *Correspondance* vagy *Rövid irodalmi szemle* rovatokban jelent meg. Nem számítom az olasz anyaghoz azokat az esszéket, recenziókat, amiket más nemzetiségű munkatársak olasz szerzők szövegeiről írtak, sem az olasz munkatársak verseinek fordításait vagy nekik szóló költeményeket, leveleket más munkatársaktól stb. Ez nem csupán olasz

¹ A továbbiakban a rövidség kedvéért ÖIL-ként fogok hivatkozni a lapra

² ÖIL 1 (1877): 1-4.

nyelvű szövegeket jelent, hanem közlési nyelvtől függetlenül minden olasz vagy Olaszországból publikáló munkatárs által közölt szöveget. Ugyanis két munkatárs esetében is előfordul, hogy a nemzeti nyelvek határain túllépve több nyelvben és kultúrában érdekeltek s különféle nyelveken közölnek, illetve hibrid etnikai vagy kulturális identitással rendelkező alkotók, gondolkodók. A lap nemzetközi hálózatát illetően számos ilyen munkatárs van,³ az általam vizsgált anyagban Dora d'Istria és Tommaso Cannizzaro ilyen típusú alkotók: ők nem csupán olaszul, de francia nyelven is közölnek.

Feltűnik tehát, hogy nem is annyira magától értetődő, hogy mi értendő *olasz hálózat* kulcsszó alatt, ugyanis egy transznacionális hálózat nemzeti hálózatra való leszűkítése nem csupán földrajzi vagy nemzetiségi/etnikai szempontok alapján történik. Egyes munkatársak esetében problematikus lehet a nacionális hálózathoz való besorolás (akár nem is sorolhatók csupán egy adott hálózathoz), tekintve, hogy az adott munkatárs többnemzetiségű, nem a szülőföldjéről, nem az anyanyelvén közöl. Mi lehet akkor mégis besorolási szempont például egy olyan munkatárs esetében, mint a román-albán család sarjaként született, Oroszország, Svájc és Franciaország után Firenzében letelepedő, és Olaszországot választott hazájaként emlegető Dora d'Istria (Helena Kolzoff-Massalsky), aki mindvégig francia nyelven közöl esszéket eltérő nemzetekről, eltérő témakörökben? Hova sorolandó az ő személye, amely része több munkatársi hálózatnak is? Az ÖIL a Rövid irodalmi szemle (*Rövid külföldi szemle*) rovatban etnikai hovatartozására való tekintettel az albániai irodalomnál említi, ám a munkatársak felsorolásánál Firenze áll a neve mellett. Földrajzilag tehát egyértelműen az olasz hálózathoz tartozik, de talán ennél nyomósabb indok lehet az, hogy firenzei letelepedése után bőszen hangoztatta, hogy Olaszországra választott hazájaként tekint, mindemellett az olasz irodalom is gyakorta véli sajátjának Dora d'Istriát a későbbiekben, illetve a szakirodalom is olaszországi szerzők között említi, noha olyan friss elemzés is van, amely román íróként tekint rá⁴. A besorolás kérdésessége ellenére bátorodom Dora d'Istriát az olasz hálózathoz sorolni.

³ T. Szabó Levente. „Cultural Brokers, Forms of Hybridity and the Emergence of the First International Comparative Literary Journal.” *Philobiblon* 2 (2017/január): 72-73.

⁴ d'Alessandri, Antonio. *Il pensiero e l'opera di Dora d'Istria fra oriente Europeo e Italia*. Róma: Gangemi, 2007.

OLASZ JELENLÉT AZ ÖSSZEHAISONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNELMI LAPOKBAN

Ha ezeket a módszertani megfontolásokat vagy korlátozásokat is figyelembe vesszük, az ÖIL munkatársi listáján a lap működése során összesen tizenhét olasz (vagy Olaszország-hoz köthető) munkatársat azonosíthatunk, ami az egyik legnagyobb összefüggő csoporttá / klaszterré teszi ezt a közösséget. Már a legelső lapszámban a tíz külföldi *megnyert munkatárs* között két olasz név is feltűnik: Giuseppe Cassone és Giuseppe Fraccaroli. Mindkettejük neve mellett Szicília áll, ám Fraccaroli esetében valószínűleg tévesen, hiszen a hetvenes években Fraccaroli Veronában dolgozott jegyzőként, csak a kilencvenes évek során került tanárként Messinába. A tévedést hamar orvosolták az alapító-szerkesztők, Brassai Sámuel és Meltzl Hugó: a harmadik lapszámban már Verona tűnik fel a listán a neve mellett. Noha Fraccaroli a kezdetektől szerepel a munkatársi listán, először a 14. számban közöl, míg Cassone már az első lapszámban publikál, ráadásul a legelső Petőfi-fordítást a lapban, Pier Giuseppe Maggi *Il mio pegaso* (Az én pegazusom) fordítását. Mindkettejük jelentősége kiemelkedő a lap munkatársi és publikációs hálózatának alakulása szempontjából, hiszen földrajzi szempontból vizsgálva az olasz munkatársakat összegző első számú táblázatot, feltűnik, hogy Szicília és Verona a hálózat két földrajzi csomópontja. Ezekben a térségekben indul olyan gyors terjedésnek az ÖIL, Cassonénak és Fraccarolinak köszönhetően, hogy a lap 13. számában már nyolc (!) olasz munkatárs szerepel a listán, akik a pisai Teza kivételével mind szicíliai vagy veronai irodalmárok, Cassone és Fraccaroli baráti–irodalmi köreiből.

A hálózat további bővülése során olyan nagy jelentőségű, a korban nemzetközileg is ismert irodalmárok csatlakoznak, mint Kolzoff-Massalsky Helén/ Helena/ Elena (Dora d'Istria) hercegnő, aki a párizsi Földrajzi Társaság tiszteletbeli tagjaként-, vagy Giuseppe de Spuches galati herceg, aki az Accademia delle Scienze elnökeként jelenik meg a munkatársi listán. A hálózat a továbbiakban egyre csak bővül, 1878 végére már tizenhárom olasz munkatársat számlál a lap. Az ÖIL későbbiekben felerősödő és előtérbe kerülő folklorisztikai/ antropológiai koncepciója vonzza Francesco Sabatinit, a Rivista di Letterature Popolare szerkesztőjét, Placido Sterio archeológust, Giuseppe Pitre neves antropológust, etnológust, illetve Filippo Vivante archeológust. A lap így fénykorában folyamatosan 17 olasz munkatársat számlál.

Ez a szám az ÖIL munkatársainak etnikai/ kulturális/ földrajzi megoszlása alapján rendkívül magas, és jól mutatja ennek a hálózatnak és az olasz nyelvnek a súlyát a lapban: az ÖIL-ben az olasz az egyike a legtöbb munkatársat felmutató nemzeteknek, megelőzve ezzel például az angolokat vagy a franciákat.

Ezek közül három sorolható a rendkívül aktív munkatársak csoportjába: Giuseppe Cassone, aki tizenhét, Tommaso Cannizzaro, aki tizenöt, Helena Kolzoff-Massalsky (Dora d'Istria) hercegnő, aki hét szöveget közölt a lapban. A kevésbé aktív szerzők közé tartozik Giuseppe de Spuches di Galati herceg két-, Giuseppe Fraccaroli két -, Emilio Teza egy -, Giuseppe Biadego gróf egy-, Francesco Cipolla gróf két - és Giuseppe Pitre egy szöveggel. A passzív, azaz nem közlő, csupán a lappal elvi közösséget vállaló szerzők: Mario Rapisardi, Domenico Milelli, Vittorio Betteloni, Gaetano Lionello Patuzzi, Giuseppe Bozzo, Francesco Sabatini, Placido Sterio és Filippo Vivanet. Bár nem közöltek, ők is hozzájárultak a lap működéséhez, a hálózat bővítéséhez, emellett többük irodalmi munkásságát helyeslően említi a lap a különféle szemlélő rovatokban, vagy előkerül a nevük és munkásságuk más munkatársak cikkeiben is. Mivel a munkatársak egy részének levelezése részben elveszett, részben ismeretlen/ lappang, nem zárható ki, hogy számos hír, információ épp ezektől a munkatársi szerepkört és a lappal elvközösséget vállaló, viszont a lapban nem közlő szerzőktől származik, s így meg egyáltalán nem névleges a jelenlétük.

PETŐFI, AZ OLASZOK ÉS AZ ÖIL

A ÖIL megdöbbentő olaszországi népszerűségének egyik magyarázata az 1860-as évektől kezdve-egyre markánsabb olaszországi Petőfi-kultusz. A lap ugyanis – főleg a kezdeti években – különösen nagy hangsúlyt fektet Petőfi költészetére. A 13. lapszámtól például egy új rovat is indul: a *Petőfiana* rovat, amely Petőfi-fordítások, Petőfiről szóló esszék, tanulmányok közléséhez nyújt teret. De miért épp az olaszok figyelmét keltette fel ennyire Petőfi és az ÖIL?

A szabadságharcok idején Petőfi neve rohamosan terjed Olaszországban: a szabadságharc emblematisztikus figurájává válik egész Olaszország-szerte. Meltzl szerint az olaszországi Petőfi-kultusz létrejöttének oka:

a Magyarország szabadságharca iránt való rokonszenv egyrészt, de másrészt – ami sokkal többet nyomott a latban, s legelőször döntött – a magyaroknak a Garibaldi

hadjáratában vett nemes része: ez a két fő momentum készítette el a talajt Petőfinek Italia földjén⁵

Az olaszországi Petőfi-kultusz irodalmi körökben való terjesztéséhez nagyban hozzájárult Helfy Ignác, és Giosuè Caruducci is, de a szemlélet úttörője egyértelműen Aleardo Aleardi veronai költő volt, aki *A hét katona* (I Sette soldati, 1861) című elbeszélő költeményében a szabadságharc hét kimagasló hősről szól, köztük Petőfiről is⁶. (Aleardi haláláról az ÖIL-ben is megjelenik egy tudósítás.⁷) Mígnem a 19. század utolsó évtizedeire Petőfi az egyik legfordítottabb költő lesz Olaszországban. Tiszteletére több elismert fordító foglalkozni kezd az életművel, ahogyan Meltzl kis túlzással nevezi, egy egész fordítói iskola is létrejön Szicíliában⁸. Meltzl a *Petőfi Olaszországban* című tanulmányának második részében, ami a *Szicíliai Petőfi-iskola* címet viseli⁹ maga foglalja össze ennek a sajátos informális intézménynek a lényegét, valamint sorra kitér annak jeles tagjaira, Domenico Milellire, Tommaso Cannizzaróra, Giuseppe Cassonéra, akiket a „Petőfi-iskola” alapító tagjaiként tüntet fel, ám kitér Giuseppe de Spuches di Galati hercegre, Giuseppe Bozzóra és Mario Rapisardira is, akiket *szicíliai Petőfi-barátok vagy egyáltalában Petőfianusok* közé sorol.¹⁰ Megfigyelhető tehát, hogy Szicíliában kialakul egy Petőfi költészetét kiemelt figyelemmel kezelő, annak fordítására és terjesztésére komoly energiát fordító irodalmi csoportosulás, amelynek tagjai sorra az ÖIL munkatársaivá is válnak, illetve az ÖIL maga segít intézményesíteni ezt a közösséget. Ennek a helyzetnek a lenyomata az ÖIL-ben a *Petőfi Siciliában*¹¹ címet viselő cikk is, melyben Meltzl 1878-as tanulmányának egy részletét közli az ÖIL-ben, és egy ábrát is rajzol, melyen Noto, Messina, Palermo egyfajta háromszög csúcsai. Ezek a három „petőfiánus” lakhelyét jelölik: előbb Cassone, majd Canizzaro, végül de Spuches herceg ismerte meg és kezdte el fordítani Petőfi műveit. Ez a szicíliai „Petőfi-iskola” még azért is lehetett érdekes úgy Meltzl, mint az ÖIL számára, mert tagjai szicíliai dialektusban fordítottak. Tudvalevő, hogy Meltzl-t kifejezetten foglalkoztatta a regionális nyelvváltozatok kérdése, szorgalmazta ezek szépirodalmi szövegkörnyezetben való használatát, így az ÖIL-ben is gyakran jelenik meg Petőfi-

⁵ Meltzl Hugó. „Petőfi Olaszországban.” *Koszoru* 3 (1880/március), 247.

⁶ Sárközy Péter, „Magyar irodalom Olaszországban.”, *Kortárs* 6 (2002)

⁷ ÖIL 37 (1878): 133-134.

⁸ Meltzl, „Petőfi Olaszországban.” 253.

⁹ Uo. 253-264.

¹⁰ Uo. 263.

¹¹ ÖIL 43 (1879): 960-961.

fordítás szicíliai nyelvváltozatban. (például a Reszket a bokor, mert... külön kiadásban jelenik meg Cassone fordításában *Il ramoscella tremula...* címmel¹², de Cannizzaro is dialektusban fordít).

Az olasz munkatársak listáját vizsgálva szembetűnik a szicíliai dominancia: a tizenhét munkatárs közül kilencen Szicíliából folytatják irodalmi tevékenységüket. Ez a szicíliai Petőfi-kultusz mellett nagy részben köszönhető az olasz hálózat egyik legmeghatározóbb alakjának, a szicíliai *Giuseppe Cassonének*. Cassone, a notói Petőfi-rajongó már az ÖIL működése előtt is barátságot ápolt Meltzl Hugóval (ismeretségüket Petőfi költészetének köszönhetik), így nem meglepő, hogy az elvekben is osztozó Cassone már a lap legelső számában szerepel a munkatársi listán és közöl is. Magára vállalva a kulturális mediátor szerepét, Cassone idővel több szicíliai irodalmár barátját is bevonja az ÖIL munkatársi hálózatába: az avolai származású (később Milánóból publikáló) Domenico Milellit, akit még katonaként ismert meg¹³, a messinai Tommaso Cannizzarót, aki pedig a maga során bevonzza a palermói Giuseppe de Spuches de Galati herceget¹⁴.

Noha a szicíliai Petőfi-fordítók - akiket részben épp ez az érdeklődés fog össze - mind munkatársai az ÖIL-nek, a lapban folytatott tevékenységük nem korlátozódik csupán Petőfire. Cassone és Cannizzaro a Petőfi-fordítások mellett számos más jellegű cikket is közöl, ahogyan de Spuches herceg is Petőfi-fordítása mellett publikál egy Euripidész-fordítás részletet is. Az Olaszország más térségeiből publikáló, Petőfi életműve iránt szintén érdeklődő munkatársak, mint Giuseppe Fraccaroli vagy a Petőfi első olasz fordítói között számontartott Emilio Teza esetében is felmerül a kérdés, hogy kizárólag Petőfi miatt voltak-e érdekeltek a lap tevékenységében, vagy éltek a lap által nyújtott lehetőségek közül mással is. Fraccaroli két Petőfi fordítást közöl az ÖIL-ben, míg Teza két magyar disztichont Mezzofantitól, Petőfi-fordítást egyáltalán nem.

Bár az olasz munkatársak közül sokan Petőfi okán figyeltek fel az ÖIL tevékenységére, nem kizárólag erre az aspektusra koncentráltak a lapban, és nem egyfajta hungarológiai médiumként, hanem ténylegesen világirodalmi és összehasonlító irodalomtudományi folyóiratként kezelték. Épp ezért fordulhatott elő az olaszok között történész, folklórkutató, antropológus, archeológus, akik értelemszerűen az ÖIL-t a saját szakterületük narratívája felől közelítették meg. Ennek a heterogén összetételű csoportnak a struktúrája

¹² ÖIL 12 (1877): 250.

¹³ Cifalinò, Giovanni. „GIUSEPPE CASSONE, Apostolo italiano di Petőfi.” *Corvina* 8 (1943/június): 159.

¹⁴ Kerekes Sándor. „Schopenhauer, Petőfi És Meltzl Hugó.” *Minerva* 1–5 (1937): 95.

és működése igen érdekfeszítő, ugyanakkor anticipálja a használati elképzelések és megvalósulások, kvázi a közlések sokszínűségét is, azt a nagyon tágas, rétegzett és néhol el-lentmondó teret, ahogyan a komparatiztikát felfogták. Az olasz hálózat esetében megfigyelhető, hogy – noha számos ponton kapcsolódnak össze – az egyes munkatársak néha rendkívül eltérő érdeklődésről tesznek bizonyosságot. Például míg Cassone kulturális mediátorként és fordítóként főként Petőfivel, és az olasz irodalmi élettel, valamint más fordításokkal foglalkozott, Dora d'Istria kizárólag tudományos szövegeket közölt, esszéket, tanulmányokat nyelvészeti, eredettörténeti, irodalmi, politikatörténeti és etnológiai témakörökben, Cannizzaro fordítások, recenziók, saját versek mellett főként folklórral kapcsolatos anyagokat publikált.

A munkatársak eltérő érdeklődésének a megértésében segítségünkre lehet a munkatársak lapon kívüli irodalmi tevékenységének, szellemi profiljának rövid áttekintése. Épp ezért a továbbiakban röviden összefoglalom az ÖIL-ben közlő fontosabb olasz szerzők szellemi arcélét, s ezeknek a profiloknak a révén próbálom megvilágítani azokat a szellemi horizontokat, amelyeket ezek a munkatársak hozzátettek a komparatiztikai lap profiljához. Továbbá, az olasz munkatársak közötti összeköttetést, kapcsolatot is igyekszem feltárni.

AZ OLASZ MUNKATÁRSÁK

Giuseppe Cassone 1843-ban született Notóban, elsősorban költészettel, fordítással foglalkozott. Beszért latinul, görögül, németül, franciául, oroszul, angolul és – később – magyarul is megtanult, ezekről a nyelvekről fordított olaszra. Petőfi egyik leglelkesebb, ugyanakkor mindmáig egyik legelismertebb olasz fordítója, csaknem egész költői oeuvre-jét lefordította, beleértve az elbeszélő költeményeket is. A szicíliai Petőfi-fordítók közösségének egyik alapító tagja, továbbá a korszakban Magyarországon is nagy elismerésnek örvend. Meltzlel baráti viszonyt ápol már az ÖIL létrejötte előtt, így a lap első számától kezdve szerepel a munkatársi listán, sőt az olasz hálózat legaktívabb tagja. Kulcsfontosságú szerepet játszik az ÖIL terjesztésében, működésében. Magára vállalja a kulturális közvetítő szerepet az olasz hálózaton belül: számos irodalmár barátját bevonja a hálózatba, sokat tesz az olasz–magyar kapcsolatok megszilárdítása, Petőfi Olaszországban való terjesztése, valamint az olasz irodalom transznacionális irodalomba való beágyazása érdekében. A lapban való közlései is tükrözik kulturális közvetítői szerepét,

több cikket is közöl más olasz szerzőktől, szerzőkről, bibliográfiai összesítőt Federico Piantieri Petőfi-fordító szövegeiről, összességében olyan cikkeket, amik nem egyéni szempontból közelítenek a lap felé, hanem az olasz irodalom szempontjából. Cassonénak célja volt hidat teremteni az olasz és a külföldi irodalom között, ezért is közölt gyakran fordítást Petőfi mellett, német, sőt orosz szerzőktől is (az ÖIL geopolitikai álláspontja ellenére, amelynek okán a lap az orosz irodalmat teljességgel mellőzte).

Az olasz hálózat egy másik kimagasló, nemzetközileg ismert és elismert munkatársa Helena Kolzoff Massalsky, művésznevén Dora d'Istria, Elena Ghica néven született 1828-ban egy nemes román–albán család sarjaként. A hibrid etnikai identitású Dora d'Istria fordítással is foglalkozott, de esszéivel érte el legnagyobb sikereit. Az irodalom mellett dél-európai összehasonlító történelmi, etnológiai, teológiai, politikai és jogi témák foglalkoztatták legfőképp, valamint az orientálistika és a feminizmus. Munkásságára egy erőteljes emancipatorikus szándék jellemző, amit az ÖIL-ben közölt tanulmányai is tükröznek: olyan alárendelt vagy stigmatizált nemzetekről közöl esszét, mint a perzsák, a turáni népek, albánok vagy a románok. Közöl etnológiai témában is, teológiai témában is, sőt még Petőfi költészetéről is ír egy nagyon rövid szöveget, illetve küld egy levelet a szerkesztőségbe, melyben szintén Petőfiről (is) szól. Cikkeit kizárólag francia nyelven közli az ÖIL-ben. Neve gyakran feltűnik a lapban: Cannizzaro verset ajánl neki, Andrea Maffei híres olasz költő is neki ajánlja egy versét, amit a nevével aláírva közöl a lap¹⁵, noha Maffei nem is munkatársa az ÖIL-nek.

Cassone által ismerkedett meg az ÖIL-lel a lap szempontjából szintén nagy jelentőséggel bíró Tommaso Cannizzaro, aki 1838-ban született a szicíliai Messinában, költésszettel, fordítással, kritikával, népdalgyűjtéssel, tanítással foglalkozott, továbbá élénk résztvevője volt a szabadságharcoknak. Poliglott irodalmárként beszélt franciául, németül, angolul, spanyolul, portugálul, Meltzl buzdítására magyarul is tanult. Gyakran fordított ezekről a nyelvekről, sőt kritikát, recenziót, verset is írt németül, franciául. Költészetében megfigyelhető a késő romantikára jellemző melankólia, a pesszimizmus, a Meltzl által is preferált „sötét romantika”.¹⁶ Aktív támogatója volt a dialektusok emancipálásának, olasz klasszikusokat írt át szicíliai dialektusban, valamint idegen nyelvről is gyakran fordított ugyanebben a nyelvváltozatban. Leikes népdalgyűjtő volt, *Canti popolari della provincia di Messina* című gyűjteménye több, mint háromezer messinai népköltészeti

¹⁵ ÖIL 89 (1881): 1710.

¹⁶ Internetes forrás: [http://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-cannizzaro_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-cannizzaro_(Dizionario-Biografico)/)

szöveget foglal össze. Ezekből gyakran közöl az ÖIL-ben is (eredetiben, francia fordításban is). A kötet egyes darabjainak német, spanyol fordításai is megjelennek más munkatársak tollából a lapban. Egy magyar népdal olasz fordítását is közli,¹⁷ de találni tőle emellett esszét, recenziót, egy saját verset Dora d'Istriának ajánlva, fordítást Eötvöstől¹⁸, Platentől¹⁹, valamint három Petőfi-fordítást: *Rossz verseimről* és a *Magyar nemes*²⁰, valamint *Nem ért meg engem a világ*²¹ című alkotásokat. A lapban folytatott tevékenysége igen sokrétű volt, ahogyan általánosságban is szerteágazó volt az irodalmi munkássága. Az ÖIL teret nyújtott számára a kibontakozásban fordítóként, népdalgyűjtőként, költőként, kritikusként is, sőt még a szicíliai dialektus emancipációjára is alkalmas médiumnak bizonyult, így nem meglepő, hogy Cannizzaro ilyen aktívan vett részt az ÖIL működésében, terjesztésében. Cassonéval és de Spuches herceggel is barátságban áll, Dora d'Istriával is levelezést folytatott, ahogyan Giuseppe Pitрэvel is,²² később pedig Meltzl-lel is baráti viszonyba kerültek.

Cannizzaro révén került az ÖIL munkatársai közé Giuseppe de Spuches galati herceg. Palermóban született 1819-ben, főként politikával, költészettel, fordítással foglalkozott. A szicíliai Petőfi-fordítók egyike, Meltzl hatására és Petőfi eredetiből való fordításának céljával kezdett magyarul tanulni. Az ÖIL-ben közöl egy részletet Euripidész *Bakchánsonk* című tragédiájának fordításából²³, de ugyanitt jelenik meg egy Petőfi-fordítása is, a *Le nubi (Felhők)*²⁴. Maga de Spuches herceg is Petőfi filozofikus, lírai hangvételő költeményeit részesítette előnyben, ám Meltzl is hozzájárulhatott ahhoz, hogy éppen a rezignált hangvételő Felhők-fordítását küldi el neki de Spuches herceg. Ő nem közölt saját verset, ám Meltzl németre fordította híres *Gli occhi siciliani* című szonettjét²⁵, valamint *Affetto melancolico*²⁶ című versét, és közölte az eredeti szöveggel együtt az ÖIL-ben is. Meltzl, a fentebb említett nézeteinek megfelelően, a szicíliai herceg művei közül két me-

¹⁷ ÖIL 23 (1878): 488.

¹⁸ ÖIL 17 (1877): 358-359.

¹⁹ ÖIL 14 (1877): 294.

²⁰ ÖIL 85-86 (1881): 1663-1664.

²¹ ÖIL 103-104 (1882): 1916.

²² Cocchiara, Giuseppe. „Lettere di Pitрэ a [Tommaso] Cannizzaro.” *Giornale di Sicilia* (1938)

²³ ÖIL 101 (1882): 1869-1871.

²⁴ ÖIL 67 (1879): 1029.

²⁵ ÖIL 21 (1878), 450.

²⁶ ÖIL 23 (1878): 486.

lankolikusabb, rezignáltabb, gondolati hangvétellű szöveget választott fordításra és közlésre. De Spuches *Carmina latina et graeca* című művéről Minckwitz²⁷ és Cannizzaro²⁸ is közöl recenziót az ÖIL-ben. Neve gyakran feltűnik a szemlélő rovatokban is. Haláláról a lapban is megjelent egy tudósítás.²⁹

A Cannizzaróval is levelezést folytató Giuseppe Pitre 1841-ben született a szicíliai Palermóban, orvos, folklórkutató, antropológus, történész, tanár volt. Az olaszországi folklórtudományok egyik meghonosítójaként, módszertani megalapozójaként tartják számon. A szicíliai etnográfiai múzeum megalapítója, ami a nevét viseli mindmáig. Továbbá a palermói Accademia di scienze, lettere e arti, a Società siciliana di storia patria, valamint a Reale Accademia di scienze mediche elnöke.³⁰ 1880-ban S. Salomone-Marinóval elindította az *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari* című folklórtudománnyal és antropológiával foglalkozó szaklapját, aminek a címlapját és tartalmát az ÖIL *Bulletin Polyglotte* című rovatában is közölték.³¹ Az ÖIL-ben tudósítottak továbbá egy másik olasz munkatárssal, F. Sabatinivel indított lapjáról, a *Rivista di Letteratura Popolare*-ről, azzal a megjegyzéssel, hogy az ÖIL-hez hasonló elvekre épül.³² Pitre az ÖIL-ben folytatásban közölt egy tanulmányt *La jettatura ed il mal'occhio in Sicilia* címmel³³ a szicíliai néphiedelmekről, a ráolvasásról, szemmel verésről. Pitre a lap Symmikta rovatában megtalálta a regionális néphiedelmekről szóló tanulmánya számára a megfelelő közeget, ugyanakkor az ÖIL etnológia felé forduló komparatistikájának is beszédes nyoma a híres etnológus neve és cikke. Pitre feltehetőleg már jóval előtte a lap munkatársaként működő Cannizzaro, vagy Francesco Sabatini által kerül a laphoz.

A lap első számában feltűnő Giuseppe Fraccaroli 1849-ben született Veronában, olasz akadémikus, klasszika-filológus, kritikus, fordító, tanár volt. Főként az antik görög irodalmat és filozófiát tanulmányozta, de foglalkozott retorikával, esztétikával is. Leginkább görögről fordított. Olaszország-szerte nagy elismerésnek örvendett. Aleardo Aleardi költészetének nagy tisztelője és követője volt, feltehetőleg az ő *I sette soldati* című művéből ismerte meg Petőfit, és vált olaszországi petőfiánussá. Petőfi másik olaszországi tisztelőjével és terjesztőjével, Giosué Carduccival is kapcsolatot ápolt, aki emellett szintén

²⁷ ÖIL 7 (1877): 134.

²⁸ ÖIL 19 (1877): 385-388.

²⁹ ÖIL 159-160 (1884): 2773.

³⁰ Internetes forrás: <http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-pitre/>

³¹ ÖIL 79-80 (1880): 1569-1570.

³² ÖIL 17 (1877): 171.

³³ ÖIL 141-142 (1884): 2502-2506. és 143-144 (1884): 2518-2522.

képviselője volt az *alleardizmusnak* (alleardismo).³⁴ Fraccaroli már a lap első számában megjelent az ÖIL munkatársainak a listáján. Az olasz hálózat veronai ága (Fraccaroli mellett Patuzzi, Betteloni, Biadego, Cipolla gróf) mind kapcsolatban állt vele. A lap két későbbi veronai munkatársa, V. Betteloni és G.L. Patuzzi közeli barátai voltak, továbbá Giuseppe Biadegóval is levelezést folytatott, Carlo Cipolla gróffal pedig kollégák voltak a Torinói Egyetemen; ők feltehetőleg mind Fraccaroli hatására kerültek a lap munkatársai közé. Biadego kivételével mind petőfiánusok voltak, és Petőfi eredetiből való fordításának céljával magyarul tanultak, ahogyan Fraccaroli is.³⁵ Bár a hálózat bővítése szempontjából nagy jelentőséggel bír, az ÖIL nyújtotta lehetőségeket igen egyoldalúan ragadta meg, két Petőfi-fordítást közölt az ÖIL-ben: a *Fuoco (Tűz)*³⁶, valamint a *Brindisi (Igyunk)*³⁷ című verseket.

Giuseppe Biadego is Veronában született 1853-ban, irodalmár, valamint a veronai könyvtár igazgatója volt. Levelezést folytatott Fraccarolival,³⁸ feltehetőleg általa kerül az ÖIL munkatársai közé. A lapban egy Körner-fordítást közöl.³⁹

A veronai munkatársak közül feltétlenül megemlítenéd még Carlo Cipolla gróf is, aki 1854-ben született Veronában, híres történész, tanár, irodalomkedvelő volt és Fraccaroli kollégája a torinói egyetemen.⁴⁰ Az ÖIL-ben egy rövid könyvismertetőt közöl *Diari di Marino Sanudo* címmel⁴¹ Marino Sanudo velencei történész épp akkor kiadott naplójáról, de jegyzett emellett egy Giebel-fordítást is.⁴²

Emilio Teza 1831-ben született Velencében, tanár, fordító, nyelvész, archeológus és költő volt. Petőfi egyik első olasz fordítója (eleinte németről fordított, majd elkezdett

³⁴ Internetes forrás: http://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-fraccaroli_%28Dizionario-Biografico%29/

³⁵ Meltzl, „Petőfi Olaszországban,” 252-253.

³⁶ ÖIL 14 (1877): 289/290.

³⁷ ÖIL 24 (1878): 596-597.

³⁸ Cavarzere, Alberto, Varanini, Gianian Maria szerk. *Giuseppe Fraccaroli (1849-1918) Letteratura, filologia e scuola tra Ottocento e Novecento*. Trento: Università degli Studi di Trento, 2000., 257.

³⁹ ÖIL 28 (1878): 575.

⁴⁰ Internetes forrás: [http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cipolla_res-d807f7f6-87ea-11dc-8e9d-0016357eee51_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-cipolla_res-d807f7f6-87ea-11dc-8e9d-0016357eee51_(Dizionario-Biografico))

⁴¹ ÖIL 21 (1878): 439-440.

⁴² ÖIL 24 (1878): 97-598.

magyarul tanulni).⁴³ Beszélt németül, angolul, oroszul, finnül, magyarul, kínaiul, japánul, értette a tibeti nyelvet is.⁴⁴ Bár Teza az egyik legelső olaszországi petőfiánus, nem közölt tőle fordítást az ÖIL-ben. Azonban magyar vonatkozású témánál maradt, publikált egy recenziót Mezzofanti bíbornok két kiadatlan magyar nyelvű disztichonjáról⁴⁵.

Láthatjuk tehát, hogy a munkatársak mennyire eltérő módon közelítettek az ÖIL-hez, de azt is, ahogyan épp az ÖIL miféle belső találkozási csomópontokat hozott létre olyan olasz tudósok, irodalmárok, fordítók számára, akik közül többen a lapnak köszönhetően kezdtek el a magyar irodalmi kérdésekkel behatóan foglalkozni, magyar vagy olasz szövegeket fordítani, illetve a lap által fölvetett összehasonlító irodalmi szempontokat megfontolva publikálni.

Ahogyan ezt az egyéni arcélek rövid összefoglalója is szemlélteti, kirajzolódnak kisebb klaszterek, összefüggő csoportok, amelyek képesek megmutatni az egyes komparatistikai vagy irodalmi kontaktológiai problémák terjedését a hálózaton belül épp az ÖIL-hez való kapcsolódás révén, de ugyanakkor az ÖIL körüli hálózat terjedését, növekedését, alakulástörténetét, az egyes munkatársak ebben játszott szerepét, a hálózat csomópontjait. Ugyanakkor néhol jól körvonalazódnak az egyéni, specifikus preferenciák, témaválasztások, érdeklődési területek is. Az ÖIL ugyanis optimális médiumnak bizonyult minden olasz munkatárs számára. A már-már túl tágas használati skálát kínáló médiumban így férhet meg egymás mellett, egy lapon-, egy hálózaton belül Euripidész, a szicíliai rontások, Vevey és a vigneronok apátsága, P. Maggi közepesen sikerült Petőfi-fordítása, egy lista Piantieri fordításairól és Dora d'Istria nyaralásáról szerkesztőségbe küldött levele.

A hálózat bővülésének vizsgálata során végigkövethettük, ahogyan a két első munkatárs hatására egyre több olasz munkatárs csatlakozik a laphoz, ám felvetődik az a lehetőség is, hogy esetenként maga a lap szolgál csomópontként és közvetítőként egyes nyelvterületek vagy elvközösségek tagjai között, s épp a lapnak köszönhetően jönnek létre további szakmai együttműködések és ismeretségek gyakran nem csupán a nemzeti hálózaton belül, hanem a lap transznacionális hálózatán belül is.

Az ÖIL munkatársi közösségén belül jól megfigyelhető a nemzetközi átjárhatóság: a „nemzeti hálózatok” nincsenek izolált helyzetben, a munkatársak nem csak honfitársaikkal állnak kapcsolatban, hanem más nemzetek munkatársaival is. Több munkatársról

⁴³ Szécsi, Ferenc. „Petőfi-kultusz Olaszországban - Giuseppe Cassone. Petőfi legjobb olasz fordítója.” *Budapesti Hírlap* 148 (1925/július): 8.

⁴⁴ Internetes forrás: http://www.treccani.it/enciclopedia/emilio-teza_%28Enciclopedia-Italiana%29/

⁴⁵ ÖIL 61 (1880): 1267-1268.

is tudvalevő, hogy összeköttetésben, levelezésben állt külföldi irodalmárokkal, aminek köszönhető egyrészt a munkatársi hálózat bővítése (például Henri Amiel, a svájci hálózat egyik központi tagja Cassone által került a lap munkatársai közé⁴⁶), másrészt egy olyan nemzetközi irodalmi közösség kialakulása, amelynek a működése nem csak az egyéni irodalmi közlésekben, hanem a munkatársaknak az egymás (-és más irodalmárok) szövegeire való reflektáltságában is rejlik. Emiatt gyakorta találkozunk az ÖIL-ben azzal, hogy munkatársak egymás szövegeit elemzik, recenzálják, egymás verseit fordítják, egymásnak dedikálnak szövegeket stb., illetve a munkatársak között irodalmi párbeszéd alakul ki a lap hasábjain.

Az olasz munkatársak kiemelt státuszát szemlélteti az is, hogy a szerkesztőség is folyamatosan figyelemmel kíséri az olasz munkatársak irodalmi munkásságát. A *Rövid irodalmi szemle* rovatban gyakran tudósítanak olaszokról: különösen izgalmas és önálló kutatásra érdemes például G. Pitre és F. Sabatini ekkortájt induló lapja, a *Rivista di Letteratura Popolare*, amely az ÖIL-hez hasonló elvekre épül s felveti az irodalmi komparatiztika lokális irodalmi kultúrákban való terjedését⁴⁷.

GIUSEPPE CASSONE MINT KULTURÁLIS KÖZVETÍTŐ AZ ÖIL-BEN

Az ÖIL-re jellemző a megőrzés és az emancipáció összetett elképzelése, valamint egy meglehetősen demokratikus nyelvszemlélet, mindemellett mégis egy igen erős hungarológiai aspektus is megfigyelhető a szaklap esetében. A lap effajta tágasságához különböző eltérő elképzelések, elvek mentén lehetett igazodni.⁴⁸ *Giuseppe Cassone*, az olasz hálózat kulcsfontosságú alakja, egy egészen sajátos módon közelített az ÖIL felé, és meglehetősen határozott célokkal használta a lapot.

Cassone a magyar irodalom olaszországi közvetítésének, különösképpen az ÖIL munkatársi körének megszerveződése szempontjából is sajátos köztes szerepet foglal el a lap olasz munkatársi hálózatán belül, ugyanis egyfajta hálózati csomópontja a lap köré szerveződő olasz munkatársak egy részének. Az ÖIL legelső lapszámától kezdve aktívan közlő Cassone több olasz irodalmárral is folytatott levelezést, főként Szicíliából, de Olaszország

⁴⁶ Kerekes, „Schopenhauer, Petőfi És Meltzl Hugó.” 95.

⁴⁷ ÖIL 17 (1877): 357.

⁴⁸ T. Szabó, Levente. „A komparatiztika többnyelvűség-kutatásai és az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok többnyelvűségének korszerűsége.” *Helikon* 4 (2014): 553.

más városaiból is, számos kiváló olasz kritikust, író, fordítót hívott meg a kolozsvári folyóirat munkatársának. Általa ismerkedett meg a lappal, és csatlakozott a munkatársi körhöz Domenico Milelli, Tommaso Canizzarót, aki által Giuseppe de Spuches de Galati herceget is⁴⁹ (akivel Cassone is tartja a kapcsolatot), és olyan további olasz szerzőkkel is összeköttetésben állt, mint Dora d'Istria, Mario Rapisardi vagy Emilio Teza. Cassone kapcsolatai a határokon is túlmutattak: Henri Amiel, a francia hálózat egyik központi tagja is Cassone által került a lap munkatársai közé⁵⁰, de levelezést folytatott a német Johaness Minckwitz-cel is. Cassone kulturális mediátorként szervezte az olasz hálózatot, és a nemzetközi hálózatnak is szerves része volt. Az ÖIL-ben folytatott munkássága azonban nem csak a közvetítői szerepe miatt fontos, hanem mert az olasz hálózaton belül egészen egyedi és határozott célokkal használta az ÖIL-t. Cassone a lapot nem csupán gazdag publikálási lehetőségeket kínáló felület minőségében értelmezte, mint sokan mások, hanem megfelelő eszközként a nemzetek (főként az olasz és magyar nemzet) közötti interkulturális kapcsolat megteremtésére/megerősítésére. A műfordításra kulturális geopolitikai tevékenységként, a nemzetek közti kapcsolatteremtés egyik lehetőségeként tekintett. Mindemellett erőteljesen igazodott a lap hungarológiai aspektusához, és emancipatorikus célokkal, megőrzési stratégiával használta az ÖIL kínálta magyar vonatkozású lehetőségeket. Cassone céljainak megvalósítása számára tökéletes lehetőségeket kínál az ÖIL, a poliglott lap, aminek (egyik) célja a nemzeti irodalmak közötti csere, ráadásul Petőfi lírája hangsúlyos szerepet kap benne, és nem utolsósorban Cassone egyik közeli barátja, Meltzl szerkeszti.

Arról, hogy Cassone hogyan ismerkedett meg Petőfi életművével, valamint Meltzl Hugóval, nincsenek pontos adatok, több irodalmár ír róla, mindenki másképp. Az azonban bizonyos, hogy 1874-től kezdett aktív levelezést folytatni Meltzl-lel, aki buzgón támogatta őt a magyar nyelvtanulásban. Cassone kitartó munkával és Meltzl odaadó segítségével elsajátította a magyar nyelvet, majd sorra adta ki fordításait.⁵¹ Így 1877-re, az ÖIL indulásáig már önálló Petőfi-fordításokkal rendelkezik, amiket már az első lapszámokban közöl is.

⁴⁹ Kerekes, „Schopenhauer, Petőfi És Meltzl Hugó.” 94.

⁵⁰ Uo. 95.

⁵¹ Erődi, Béla. „Giuseppe Cassone”, *Budapesti Szemle* 405. (1910): 457.

Giuseppe Cassone neve már a legelső lapszámban szerepel a munkatársi listán, és közöl is egy Petőfi-fordítást Pier Giuseppe Maggitól, az *Il mio pegaso*t (Az én pegazusom)⁵². Ebben a lapszámban még nem működött a *Petőfiana* rovat, azonban a szerkesztőség előszavát követő első négy cikk mindenikében szó esik Petőfiről és – közvetett vagy közvetlen módon – a fordítás művészetéről, valamint a továbbiakban is több, fordítással kapcsolatos publikációval találkozunk ebben a lapszámban. Az ÖIL működésének ilyen korai, kezdetleges szakaszában, mikor még nem volt annyira tág és sokrétű a publikációk típusainak skálája, legfőképp a fordítások köré szerveződtek a cikkek, a munkatársak nagy része erre az aspektusra figyel.

Cassone a lap működése során mindvégig a műfordításra koncentrált. Evidens, hogy műfordítónak a fordítás érdekli leginkább a lap kínálta lehetőségek közül, de őt nem csak ez motiválta, hanem meggyőződése is, miszerint a fordítások által valósítható meg a nemzeti irodalmak közötti cserefolyamat, egy transznacionális irodalmi hálózat. Hitt abban, hogy a fordítás nem csupán nyelvi transzfer, hanem a kultúrák közötti kapcsolatot építi, a hierarchiát pedig lebontja. Bár az olasz-magyar kapcsolatok megerősítéséről beszél leveleiben⁵³, Platen-, Puskin-, Scheffel-fordításokat is közöl az ÖIL hasábjain, ami tükrözi fordítói céljainak nem kizárólag magyarcentrikus jellegét. Cassone hisz a fordítások által létrehozható transznacionális irodalmi formákban, valamint abban, hogy idegen kultúrák remekműveit fontos a nemzeti irodalomba beépíteni, elsősorban ezért fordít több nyelvről is. Törekvései által elsősorban az olasz irodalomba szeretné integrálni a külföldit, tehát a külföldi irodalom Olaszországban való megismertetését tűzi ki célul. Ezt az irányválasztást az indokolhatja, hogy nem volt célja az olasz irodalom presztízsének növelése; sokkal inkább igyekezett a magyar irodalmat felemelni, importálni, amiről Cassone így vélekedik: „különösen az az érdeme, hogy utolsónak született és rendkívül gyorsan emelkedett a többi európai népek irodalmának színvonalára”.⁵⁴

Cassone első publikációja az ÖIL-ben máris példázza kulturális közvetítői igyekezeteit, nemzetek közötti kapcsolatteremtési törekvéseit, de szerénysége is megmutatkozik abban, hogy nem egy saját Petőfi-fordítással indít, hanem egy általa nagyra becsült olasz irodalmár, Petőfi egyik első fordítójának, Magginak a szövegét közli. Versválasztása in-

⁵² ÖIL 1 (1877)

⁵³ Koltay-Kastner, Eugenio. „Lettere inedite di Giuseppe Cassone a Ugo von Meltzl.” *Corvina* 15-16 (1928/szeptember): 117.

⁵⁴ Szécsi, „Petőfi-kultusz Olaszországban - Giuseppe Cassone. Petőfi legjobb olasz fordítója”, 8.

dokolt, hiszen P.G. Maggi számos Petőfi-verset fordított olaszra az 1860-as, '70-es években, mégis ezt a kevésbé elterjedt verset választja.⁵⁵ Az *Il mio pegaso* valahol az ÖIL elvei, céljai és Cassone preferenciáinak metszéspontján helyezkedik el, mivel a sztereotipikus hazafias Petőfi-versekhez képest egy allegorikus, filozofikusabb, hangvételő mű, mégis rejlik benne egy erős magyarság-tudat, s ugyanakkor Petőfi saját költészetére reflektál a pegazus-metaphora használata által – így az ars poetica-szerű vers találó kezdete a lapban felsorakozó Petőfi-fordítások sokaságának. A versválasztásnak azonban politikai háttere is lehet, ugyanis az 1870-es évek első felében kialakult egy heves filológiai vita Petőfi költeményeinek első teljesnek szánt kiadása miatt, amely során eltérő megőrzési politikák, elképzelések, és ellentétes álláspontok csaptak össze.⁵⁶ Petőfi radikálisabb politikai nézeteken alapuló szövegei az irodalmi színtérről átlépnek a politikai színtérre is, és a két diszciplína érintkezése szempontjából az aktuális magyar – osztrák politikai helyzetben nem volt szerencsés bizonyos hangvételő, tematikájú versek újrakiadása. Ezen logika alapján Petőfi „vérlázítóan” hazafias, radikálisan republikánus, vagy más forradalmi verseit, amik anarchista és királyellenes megmozdulásokra buzdíthatnak, szerencsésebbnek tűnt kihagyni a konszolidálódó Petőfi-kánonból. Ez az aktuális politikai helyzetre tekintettel levő filológiai megőrzési stratégia hatása az ÖIL hasábjain is megmutatkozik, ahol olyan Petőfi-versek jelennek meg, amelyek kevésbé radikálisak, kevésbé hazafiasak, és sokkal inkább gondolati, filozofikus témájúak. Emellett a Petőfi-versek selektálásának elve a szerkesztők preferenciáihoz is igazodott, akik szintén inkább gondolati költő mivoltában értékelték Petőfit, mintsem a patriótát.

Maggi *Il mio pegaso* című fordításáról Radó Antal fogalmaz meg kritikát⁵⁷. Kiemeli, hogy Maggi *A napsugár hanyatt esik rajta* című sorát félreértelmezte, és a *hórihorgas* kifejezést sem értette. Kérdéses lehet, hogy miért került be mégis az ÖIL nyitószámába egy hibás kifejezéseket tartalmazó fordítás. Elképzelhető, hogy Cassonénak nem tűntek fel az apró hibák, hiszen ezek állandósult szókapcsolatok, amelyek értelmezési nehézséget jelenthetnek egy kezdő fordító számára. Ám az olaszul kitűnően beszélő, s később az

⁵⁵ ÖIL 1 (1877): 12-13.

⁵⁶ T. Szabó, Levente. „A megszelídített Petőfi? Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológiaegyidejű egyidejűtlenségei”. In „Szirt a habok közt”. Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára, szerkesztette Bényei Péter, Gönczy Monika, S. Varga Pál. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014., 161-170.

⁵⁷ Radó, Antal. „Petőfi olasz prózában.” *Budapesti Szemle* 55 (1881) 139.

olasz nyelv kolozsvári professzorává is kinevezett Meltzl észrevehette az apró eltéréseket az eredeti mű és Maggi fordítása között, ami kapcsán felmerül a kérdés, hogy miért jelent meg mégis a fordítás a lapban. Meltzl köztudottan cenzúra-ellenes álláspontot foglalt az 1870-es évek Petőfi – kiadást illető vitájában, hiszen felháborította egyes szövegek mellőzése, valamint bárminemű cenzúrázása, módosítása, ami ellen *A Petőfin elkövetett legutolsó merénylet*⁵⁸ című cikkében határozottan lép fel. Bár Meltzl az említett szövegben Petőfi eredeti szövegeinek az esztétikai cenzúrázásán⁵⁹ háborodik fel, érződik egy erős elvi meggyőződés, ami szerint irodalmi szövegek bárminemű módosítása nem legitim. Valószínűsíthetően ennek a logikának az alapján kerülhetett be eredeti formában *Az én pegazusom* a lapba, noha hibák elő is fordultak benne.

Cassone a továbbiakban is leginkább fordításokat közöl az ÖIL-ben, javarészt Petőfi-től. Összesen hat Petőfi-fordítást közli az ÖIL-ben 1877-1886 között. Ezek: *Italia* (Olaszország), *Il ramoscella tremula*.. (Reszket a bokor, mert...), *Son solo* (Minden virágnak), *Desiderio di morte* (Halálvágy), *Il mondo ed io* (A világ és én), *Luce!* (Világosságot!) A második lapszámban is egy Petőfi-fordítást mutat be, ezúttal saját munkát. Cassone és az ÖIL szerkesztősége is főként a meditatív, filozofikusnak minősülő, gyakran a romantika sötét oldalát megmutató Petőfi-versek közlésére törekszik, ehhez képest Cassone az *Olaszország* című igencsak hazafias Petőfi-vers fordítását közli *Italia* címmel.⁶⁰ 1877-ben Petőfi még csak hazafias versek költőjeként volt ismert Olaszország-szerte. Bár Cassone már 1874-ben közölte a *Sogno incantato* (Tündérálom) fordítását, ez csak nagyon szűk körben terjedt, és az olasz irodalmi körökben Petőfi még mindig a róluk és hozzájuk szóló Olaszország című hazafias vers által volt ismert. Így jól megfontolt szándékkal Cassone egy olyan jól ismert Petőfi-fordítást közöl, ami felkelti az olaszok érdeklődését, mivel hozzájuk, róluk szól. Tehát az olasz olvasóközönség megnyerésének szándékával kerülhetett a lap hasábjaira egy forradalmi vers.

A tizenkettedik lapszámban megjelenik az *Il ramoscella tremula*.. (Reszket a bokor, mert...)⁶¹ című fordítása, amelyet Meltzl felkérésére szicíliai dialektusban fordít, és rendkívüli mellékletben közöl. Az ÖIL szerkesztősége céljaként tűzi ki a dialektusok emancipálását. Lévén, hogy mindkét szerkesztő egy-egy nyelvjárásváltozat beszélője volt

⁵⁸ Meltzl Hugó. „A Petőfin kísértett legutolsó merénylet (Greguss Ágost díszelőszava).” *Történeti Lapok* 10 (1874), 15-158, és 11 (1874), 174-176.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ ÖIL 2 (1877): 50-51.

⁶¹ ÖIL 12 (1877): 249-250.

(Meltzl a német nyelv erdélyi szász dialektusának, Brassai pedig a magyar nyelv erdélyi dialektusának anyanyelvi beszélője) személyesen is érintettek voltak a korban aktuális nyelvjárásokat stigmatizáló jelenségnek. Emellett elvi alapon is elleneztek a standard nyelvváltozat normatív jellegét, és a dialektusok ennek való alárendeltségét. A nyelvváltozatok között fennálló hierarchiát lebontandó döntöttek úgy, hogy a nemzetépítés, és az olykor előforduló nemzetépítés nevében történő kirekesztés korában egy demokratikusabb álláspontot vállalnak, és megőrzési politikát folytatnak, ami által a perifériába kényszerült kisebbség felemelésére törekszenek.⁶² Ez az emancipatorikus, protekcionista igyekezet persze az ÖIL más aspektusai esetében is tetten érhető, mint az alárendelt etnikai kisebbségek (pl. örmény, cigány, zsidó) nyelvén megjelenő fordítások, rájuk irányuló cikkek közlése által (pl. Dora d'Istria esetében, aki több esszéjét is közöl a perzsák, a turáni-, altáji népek irodalmáról, népköltészetéről, szokásairól). A megőrzési stratégia mellett azért is támogatták a dialektusban való fordítást, mert azok egy adott nemzeten belül is antropológiai többletértékkel rendelkeznek, ugyanis a nyelvjárások adott *közösségek vagy egyének sajátos, akár a nemzeten belül is értékes teljesítményének, világképének a hangoztatásaként olvashatók*.⁶³

A szerkesztőkhöz hasonlóan Cassone is érintett volt a dialektusok kérdésében, hiszen a szicíliai nyelvváltozat az akkoriban éppen standardizálódó olasz irodalmi nyelv egyik alárendelt változata. Cassone döntése így igen súlyos és erőteljes elvi alapokon áll, az akkoriban már évszázadok óta húzódó olasz „nyelvi kérdés” (*questione della lingua*)⁶⁴ fényében, ami a Risorgimento (Olaszország egyesülése) korszakában méginkább aktuálissá, ugyanakkor megosztóbbá vált. A sztenderd olasz nyelvváltozat használatának előírása ellenére, Cassone mégis a szicíliai dialektusban való közlés mellett dönt. Ez a döntés, miszerint a modern olasz nyelv kanonizációjának klasszikus időszakában szembe megy az olasz irodalmi nyelv hegemoniájának elképzelésével, és nyelvjárásban közöl fordítást, sokat elárul Cassone nyelvfelfogásáról. Továbbá ez még inkább árnyalja Cassone közvetítői szerepét: nem csak a nemzet nevében közvetít, hanem a nemzeten belüli regionális nyelvi kisebbségek felől/felé is.

⁶² T. Szabó, Levente. „The Subversive Politics of Multilingualism in the First International Journal of Comparative Literary Studies.” In *Paradoxes du plurilinguisme littéraire 1900, Réflexions théoriques et études de cas*, szerkesztette Britta Benert. Bruxelles: Peter Lang 2015., 231-233

⁶³ T. Szabó, „A komparatiztika többnyelvűség-kutatásai és az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok többnyelvűségének korszerűsége.”, 556.

⁶⁴ Éry, Anna, „Anyanyelvoktatás Olaszországban.” *Anyanyelv-pedagógia* 4 (2014)

Meltzl kérésére ebben a rendkívüli mellékletben Cassone fordítása mellett Petőfi versenek egy román nyelvjárásban való fordítása is megjelenik G.Szilasi fordításában, továbbá maga Meltzl is lefordítja németre (erdélyi szász nyelvváltozatban) a verset. A szövegeket egy rövid felhívás kíséri, melyben Meltzl a vers különböző német nyelvjárásokban való fordítására keres vállalkozót. Itt máris találkozunk egy példájával annak, hogyan valósul meg a komparatiztika gyakorlata Petőfi verseinek összehasonlítása által, ráadásul nyelvjárásban fordított szövegekről van szó, amely felvet egy újabb, antropológiai összehasonlítási szempontot is. Így egy mű három dialektusban való fordításának összevetése még precízebb, még autentikusabb összehasonlítási gyakorlat. A román és az olasz fordítás, azaz két nyelvrokonságban álló fordítás együtt közlése igen hatásos, a hasonló grammatikai struktúrákból kifolyólag könnyen összehasonlítható nyelvileg is, stilisztikailag is a két fordítás.

Az ÖIL tizenkettedik számáról beszélünk, és ezen a rendkívüli mellékleten kívül Petőfitől még csak két idegennyelvű fordítás jelent meg a lapban, mindkettő Cassone jóvoltából. Ez elgondolkodtató annak fényében, hogy később önálló rovat – A Petőfiana – jelenik meg a Petőfi-fordítások számára, ami mintegy fórumként szolgál a világ különböző pontjain élő Petőfi-fordítók számára. Úgy tűnik, ebben a korai szakaszában az ÖIL-nek, amikor még – a későbbi időkhöz képest – viszonylag kevés munkatársat számlált a lap, és nem volt annyira szerteágazó a munkatársi összhálózat és gazdag a publikációk típusainak skálája, még egyszerűbben visszakövethető, hogy melyik alapító és munkatárs mire koncentrált, ki mit vállalt magára. Így megfigyelhető, hogy Cassone „munkakörébe” tartoztak a fordítások, főként a Petőfi-fordítások. Az angol E.D. Butler is gyakran közölt fordítást magyar költőktől, Vörösmartytól, Aranytól, de Petőfitől ekkor még csak Cassone publikált fordítást, s így Meltzl közvetlen szövetségesének tekinthető abban a filológiai és komparatiztikai programban, amely Petőfi kevésbé ismert szövegeinek a rehabilitációját és világirodalmi összefüggésekben való értelmezését jelenti. Persze később, amikor elindul a Petőfiana rovat, rengeteg idegennyelvű Petőfi-szöveg kerül közlésre, ám az első Petőfi-fordításokat Cassonenak köszönheti az ÖIL, s már csak ezért is rendkívül fontos alakja nem csupán az olasz, hanem a teljes munkatársi hálózatnak.

Cassone a továbbiakban is több Petőfi-fordítást közöl, például a 34. lapszámban publikálja a *Son solo* (Minden virágnak) című fordítását,⁶⁵ s megváltoztatja a mű eredeti cí-

⁶⁵ ÖIL 34 (1878): 829.

mét *Son solo*-ra, azaz egyedül vagyok-ra. Ez a gesztus Cassone fordítói leleményességéről és kreativitásáról árulkodik: a vers a magányról szól, Cassone pedig nem félt élni a fordítói szabadsággal. Cassonénak nem lehetett nehéz azonosulni a versvilággal, az elmúlás fájdalmát feldolgozó rezignált hangnemmel, a magány tematikájával. Továbbá a vers elősegíti Petőfi hazafias retorikából való kimozdítását, ami a szerkesztőség preferenciáival is egyezett. Ugyanígy a (már Petőfiana rovatban megjelenő) *Desiderio di morte* (Halálvágy)⁶⁶, *Il mondo ed io* (A világ és én)⁶⁷, és *Luce!* (Világosságot!)⁶⁸ versek közlésével Cassonénak célja a filozofikusabb Petőfi-versek terjesztése, de ezen versek esetében is megfigyelhető a fájdalom, elmúlás, kilátástalanság gondolata, a pesszimizmus, ami oly közel állt az olasz fordító lelkéhez, valamint a Meltzl által is kedvelt sötét romantika egy-egy motívuma is fellelhető.

Mivel Cassonénak célja általánosan is a nemzeti irodalmak közötti kapcsolatteremtés és transzfer, az ÖIL-ben németről, oroszról is fordít. A hetedik és a nyolcadik lapszámban folytatásban közli Joseph Victor von Scheffel *A sákkingeni trombitásából* a 12. ének olasz fordítását *Il trombettiere di Säkkingen* címmel. Az eredeti mű, *Der Trompeter von Säkkingen* 1854-ben jelent meg, és óriási népszerűségnek örvendett végig a 19. század második felében (főleg a '70-es évek után). Az első lapszám *Küldöldi szemle* rovatában az Itáliai alpontnál feltüntetik, hogy Cassone már egy éve Scheffel Säkkingeni trombitásának fordításán dolgozik, és hogy egy későbbi lapszámban részleteket is közöl majd a műből.⁶⁹ Láthatjuk tehát, hogy Cassone nem az ÖIL számára készíti a Scheffel-fordítást, azaz nem Meltzl felhívására, vagy kérésére, mint a Reszket a bokor-t, hanem még az ÖIL indulása előtt elkezdett dolgozni rajta. Így az ÖIL értelmezhető Cassone számára amolyan „reklámfelületként” is, ahol aktuális munkájából részleteket közöl, ízelítőt fordításából. Ez persze általánosságban is érvényes az ÖIL-re, olyan fórumként is definiálható, ahol a munkatársak egyéni célokkal is közölhetnek, nemzetközi kapcsolatokra, ismertségre tehetnek szert. Természetesen egyénként is részt lehet venni, nem csak egy nemzeti hálózat részeseként, a nemzeti irodalmakra vonatkozó törekvésekkel, ahogyan Cassone tette. És természetesen ezen „kollektív” irodalmi törekvéseknek egyéni pozitív velejárója is lehet.

⁶⁶ ÖIL 74 (1880): 1472.

⁶⁷ ÖIL 116 (1882): 2012.

⁶⁸ ÖIL 185 (1886): 3117.

⁶⁹ ÖIL 1 (1877): 29.

Cassone többször is publikál fordítást németről, háromszor közöl Platen-fordítást: a *Cassandrát*⁷⁰, valamint a *Lamento della fanciullát*⁷¹, és két szonettet⁷². Ezek esetében is megfigyelhető a rezignált hangnem, az elmúlás motívuma, a filozofikusabb hangvétel. Külön kiemelendő Cassone Puskin-fordítása, amit az ÖIL-ben közöl⁷³, ugyanis az ÖIL az orosz-rutén politikai konfliktus miatt, pontosabban a rutén nyelv betiltása miatt mellőzi az orosz irodalmat, nagyon kevés orosz fordítás jelenik meg a lapban. Ezek egyike Puskin *Evocazione*-ja Cassone fordításában.

Cassonénak a fordítások által nem az olasz irodalom presztízsének külföldi növelése a célja, és a kapcsolatteremtésen belül is inkább az irodalmi „import” foglalkoztatja, és a kulturális hegemonia megteremtése helyett a kulturális diplomáciában érdekelt, de előfordul néhány olyan helyzet és szöveg is, amikor olaszról fordít más nyelvekre. A fordításokon kívül Cassone közöl egy cikket *Appunti bibliografici* címmel, amely nem műfordítás, de olaszországi műfordításokról szól⁷⁴. Ebben Cassone összefoglalja az Olaszországban nemrég megjelent vagy újrakiadott külföldi klasszikusok fordításait, illetve kitér néhány olasz fordítóra és a művekre, amiken dolgoznak. Az ilyen típusú olasz (fordításokat illető) irodalmi életről tudósító összefoglaló cikk közlése a kulturális közvetítő feladata. Feltehetőleg Meltzl kérésére készítette el az összefoglalót Cassone, ahogyan az *Alessandro Petőfi. Poeta ungherese*⁷⁵ című hasonló közvetítő-cikkét is, melyben Federico Pantieri összes megjelent olasz Petőfi-fordításáról készít egy filológiai összesítést. Az ilyen típusú olasz irodalomra vonatkozó cikkek célja a közvetítés: tudósítás Olaszország felől a nemzetközi olvasóközönség számára.

A *Giacomo Leopardi filosofo poeta e prosatore* című cikkében Cassone egy rövid recenziót közöl Aristide Baragiola doktori disszertációjáról, amely a Cassone által oly nagyra tartott Leopardiról szól.⁷⁶ Továbbá említésre méltó még az *Aleardo Aleardi, a Petőfiánus* című, Aleardi halálakor megjelent cikket, melyben Cassone által összeállított életrajzi összefoglalót is közölnek.⁷⁷ Mindkét cikk az olasz irodalom nagyjával kapcsolatos, ahogyan az előtte taglalt összesítő cikkek is. Cassone így olyan kapcsolatot létesít az

⁷⁰ ÖIL 12 (1877): 262-263.

⁷¹ ÖIL 45 (1879): 996-997.

⁷² ÖIL 64 (1880): 1311.

⁷³ ÖIL 43 (1879): 965.

⁷⁴ ÖIL 3 (1877): 57-60.

⁷⁵ ÖIL 22 (1878): 466-468.

⁷⁶ ÖIL 8 (1877): 153-155.

⁷⁷ ÖIL 34 (1878): 134-136.

olasz és a nemzetközi irodalom között ezen közlései által is, amelyben az olasz irodalmat közvetíti a nemzetközi felé.

Így Cassone és az ÖIL kölcsönösen „szolgálják” egymás érdekeit és számos hasonló elven osztoznak részkérdésekben, de az irodalmi fordítások tétjét illetően és a kulturális meditáció természetét illetően – nem véletlen, hogy a komparatiztika ÖIL-féle víziójába jól illik munkássága, újabb és újabb biztató megrendelések érkeznek hozzá az ÖIL részéről. Egyik részről az ÖIL egy olyan munkatársat nyer, aki – főleg a kezdeti szakaszban – nagyban hozzájárul a lap működéséhez és sikeréhez: a munkatársi hálózat bővüléséhez, a magyar irodalom presztízsének növeléséhez, Petőfi olasz nyelven való terjesztéséhez. A másik részről pedig az ÖIL Cassonénak közlési felületet biztosít – főként Petőfi-fordításai – számára, valamint ezek miatt a későbbiekben magyarországi kapcsolatokat és elismertséget, nem utolsósorban pedig regionális nyelv- és irodalomszemléletével összhangban levő közeget biztosít.

Bár Cassonenak az ÖIL-ben folytatott munkássága eleinte nagyon aktív, idővel egyre kevesebbet közöl, majd 1882-től 1886-ig egyáltalán nem közöl, és utoljára 1886-ban publikálja a *Világosságot!* olasz nyelvű fordításban. Meltzl-lel folytatott leveleinek egyikeben, 1885-ben rákérdez, hogy működik-e még az ÖIL.⁷⁸ Míg eleinte az ÖIL-nek és az olasz hálózatnak is szerves része, kapcsolattartója volt, ő hívta meg az új tagokat, és ő hirdette a lapot, úgy tűnik 1885-re már egy olyan önállósodás következik be a lap esetében, mely során a kezdetekben nélkülözhetetlen kulturális közvetítői szerep státusza kisebb fajsúlyú lesz: de persze, épp Brassai nyugdíjba vonulása, a laptól való távozása, Meltzl betegsége, a lap londoni kiadóhoz való részbeni kiszervezése, az összevont számok megjelentetése is lehetett ennek az ideiglenes elbizonytalanodásnak az oka. Egy biztos: a többi olasz munkatárs már nem Cassonén keresztül, hanem közvetlen módon Meltzl-lel folytat levelezést, neki küldi a közlendő szövegeket, így Cassone kapcsolattartói minőségében már nem annyira elengedhetetlen tagja a hálózatnak, mint a kezdeti években. Az ÖIL működésének utolsó két évében Cassone már egyáltalán nem is közöl, ám ez azzal is magyarázható, hogy az 1880-as évektől kezdve egyre inkább Petőfi összes fordításának kiadására koncentrál, ami ebben az időben az ÖIL-ben közölt szövegei alapján is megfigyelhető. Az idővel rendkívül erőteljesen tárguló ÖIL-perspektíváktól eltérően Cassone munkássága idővel egyre csak Petőfire szűkül, úgy az ÖIL-ben, mint a lapon kívüli fordításai esetében.

⁷⁸ Koltay-Kastner. „Lettere inedite di Giuseppe Cassone a Ugo von Meltzl.” 117.

Petőfi műveinek olaszországi terjesztésében, valamint az olaszországi Petőfi-kánon és kultusz újragondolásában, bővítésében is kulcsfontosságú szerepet játszott Cassone. Munkássága azért is érdemel különös figyelmet, mert ő volt az első olasz Petőfi-fordító, aki a magyar költőnek a líraibb oldalára is viszonylag korán felhívta az olaszok figyelmét. Ám Petőfi olaszországi terjesztése által, valamint az ÖIL-ben tanúsított kimagasló aktivitása által ennél nemesebb célokat igyekszik megvalósítani. Giovanni Cifalinò szerint ő volt az első olasz, aki arra ösztönözte honfitársait, hogy szorosabb kapcsolatot alakítsanak ki Magyarországgal, és ily módon Cassone képes volt megnyitni „az olaszok lelkét” „a magyar zseni” [Petőfi] megértéséhez, amely megerősítette az örök olasz-magyar barátságot.⁷⁹ Cifalinò nem csak Petőfi lírájának terjesztését, hanem az olasz – magyar kapcsolatok megerősítését is Cassone céljaihoz és érdemeihez sorolja. Ennek bizonyítéka egy Palóczy Lipóttal váltott levél, amiben Cassone arról ír, hogy szeretne Jókairól, Gyulai-iról, Aranyról és Vajdáról kritikai cikksorozatot írni, illetve bibliográfiai és kritikai portrét készíteni olaszul, ami az olasz – magyar irodalmi kapcsolatokat erősítené. Ugyanebben a levélben így fogalmaz:

Kedvet akarok ébreszteni honfitársaimban, hogy közelebbi nexusba kerüljenek Magyarországgal és kezdjék érdemlegesen becsülni azt a literatúrát, amelynek különösen az az érdeme, hogy utolsónak született és rendkívül gyorsan emelkedett a többi európai népek irodalmának színvonalára⁸⁰

Cassone tehát nem csupán adott szövegek fordítását tűzte ki céljaként, hanem épp a modern kulturális diplomácia első nagy korszakában, amikor a kultúra az államok közti kommunikációnak és az állami önreprezentációnak is a részévé vált, újraértelmezte ezt a geopolitikai célt és a fordítást ilyen jellegű szisztematikus tevékenységként felfogva határozta meg: úgy gondolta el, hogy a fordítás képes kulturális diplomáciai célokat betölteni, s ebben, az ÖIL által is szorgalmazott tágasabb értelemben fogalmazta meg saját céljait: a magyar irodalom olasz körökben való terjesztését, emancipálását, megőrzését, valamint a Petőfi-fordítások intézményesítését.

KONKLÚZIÓ

⁷⁹ Uo. 387.

⁸⁰ Szécsi, „Petőfi-kultusz Olaszországban - Giuseppe Cassone. Petőfi legjobb olasz fordítója.” 8.

Bár az ÖIL kizárólag tudományos szaklapként definiálja magát, és látszólag távol is marad aktuálpolitikai kérdésektől, mégis számos friss korabeli irodalmi, társadalmi, szociolingvisztikai, geopolitikai kérdéskörben kínál lehetőséget alternatív „megoldásokra”, vagy legalábbis egy olyan felületet, amelyen kifinomult módon reagál egy sor aktuális politikai és társadalmi törekvésre is. Ezek egyike a megőrzés és emancipáció összetett elképzelése. Itt beszélhetünk a dialektusokat elnyomó intézkedésekről, amelyre az ÖIL több, nyelvjárásban megjelentetett fordítással reagál, de beszélhetünk a 19. századi alárendelt szerepet játszó illetve a „kis” nemzetek (mint zsidó, cigány, örmény, albán vagy román) általános irodalmi mellőzéséről, stigmatizálásáról, amire válaszként az ÖIL ezeken a nyelveken közölt fordításokkal, folklórszövegekkel vagy őket érintő tanulmányok közlésével válaszol. De ide sorolható akár a nyugati irodalom vezetői pozíciója, abszolút státusza, amire válaszként a lap a délkelet-európai, az északi és általában véve az Európán kívüli irodalom felé is fordul. Az olasz munkatársak is jelentősen hozzájárulnak ezekhez az emancipatorikus gesztusokhoz, amelyek részei az ÖIL komparatisztika-felfogásának. Itt főleg Dora d'Istria nevét fontos kiemelni, aki elsősorban a lap ilyen törekvései miatt kezd el közölni az ÖIL-ben, és a lap hasábjain főleg a délkelet-európai népek, illetve a kisebb, elnyomott nemzetek felé forduló esszéket publikál. De kiemelendő Cassone és Cannizzaro is, akik szicíliai dialektusban közölnek az aktuális olasz nyelvi kérdés parázsló vitái időszakában.

Az olasz hálózaton belül tetten érhető az a rétegzettség, valamint az a polifonikus jelleg, amelyet a lap tágas komparatisztika-definíciója biztosít. Olaszország felől az ÖIL-t illetően nem körvonalazható egyetlen tendencia, egy közös irányelv, amely mentén közölnek a hálózat tagjai. Kisebb csoportosulások megfigyelhetők, (az ún, fordítói Petőfi-iskolák tagjai, vagy a szicíliai kör, illetve a veronai kör esetében) de az olasz hálózat nem egyetlen intézményesült, szervezett kör, nem is lehetne, hiszen nem egyetlen problematika köré csoportosulnak a munkatársak. Noha Cassone többükkel is levelezik, és eleinte aktívan szervezi az olasz munkatársi kört, ennek a nemzeti hálózatnak a dinamikája változik, ami Cassone közvetítői szerepét is megváltoztatja. Egyrészt idővel olyannyira kitágul az olasz hálózat, hogy egyes munkatársak között semmilyen összeköttetés nem áll fenn, másrészt már nincs annyira égető szükség egy közvetítőre az olasz munkatársak és a szerkesztőség között, hiszen a munkatársak esetében is megfigyelhető egy, a hálózaton belüli önállósulás, amelynek során már nem az olasz körön belül, hanem önállóan, a transznacionális hálózat tagjaként működnek, és eleve Meltzl-nek küldik a közlendő

szövegeket. Így a kezdetben főként Petőfi-fordítókból álló munkatársi kör később teljesen más érdekeltségű munkatársakkal is bővül, és az olasz használati perspektívák is kitágulnak. A rendkívül kibővült olasz hálózatban, bár létezik az egymásra való reflektáltság jelensége, de a munkatársak közötti szálak nem olyan erősek (egyes munkatársak nem is állnak kapcsolatban egymással), a nemzeti hálózat lassan beleolvad a transznacionálisba, Cassone már kevésbé aktív közvetítői minőségében, főként Petőfi-fordításainak kiadására koncentrál, és talán épp ezért is következhet be az olasz hálózat „szét-esése”, aminek az lesz a következménye, hogy 1884 után már nem jelenik meg több olasz publikáció (Cassone *Világosságot!* című 1886-ban megjelent fordításának egyetlen kivételével). Az olaszok „eltűnésének” hátterében persze ott állhat az ÖIL arculatváltása és az utolsó években felvett irányvonala is, amelyhez úgy tűnik az olasz munkatársak nem tudtak, vagy nem akartak alkalmazkodni, így a lap működésének utolsó éveiben leválik a korábban rendkívül aktív és rétegzett olasz hálózat a lapról, noha mindenikük neve ott áll a munkatársi listán egészen az ÖIL legutolsó lapszámaig.

Annak ellenére, hogy a lap fennállásának utolsó éveiben az olaszok már nem vesznek részt az ÖIL működésében, kétségtávol kijelenthető, hogy az olasz hálózat tagjai összességében kulcsfontosságú szerepet játszottak az ÖIL elindulásában és működésében, és megvalósulásához olyan értékes szövegekkel és perspektívákkal járultak hozzá, amelyek nagyban alakították a lap sikerét, arculatának alakulását. Főként a kezdetekben különösen sokat köszönhet az olaszoknak az ÖIL, amit az olasz irodalmi és tudományos körökben kezdettől fogva rendkívül kedvezően és elismerően fogadtak.⁸¹ De közülük is legfőképp Cassone munkássága járult hozzá az ÖIL kezdeti sikereihez, aki kitüntetett szereppel bírt a lap terjesztésében, a munkatársi lista bővítésében, és az olasz kör megszervezésében, és nem utolsósorban az összehasonlító irodalomtudomány gyakorlatának elmélyítésében, olasz irodalmi környezetben történő népszerűsítésében és a lap alapítói által elképzelt sokszínű transznacionális irodalmi közeg megvalósításában.

⁸¹ Cifalinò, Giovanni, „GIUSEPPE CASSONE, Apostolo italiano di Petőfi”, *Corvina* 8 (1943/június): 173.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Brassai, Sándor és Meltzl, Hugó, szerk. *Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok/Acta Comparationis Litterarum Universarum*, Kolozsvá: 1877–1888.
- Cavarzere, Alberto, Varanini, Gian Maria, szerk. *Giuseppe Fraccaroli (1849-1918) Letteratura, filologia e scuola tra Ottocento e Novecento*, Trento: Università degli Studi di Trento, 2000., 257.
- Cifalinò, Giovanni. „GIUSEPPE CASSONE, Apostolo italiano di Petőfi”. *Corvina* 8 (1943/ június): 159-173.
- Cifalinò, Giovanni. „La fortuna di Petőfi in Italia”. *Corvina* 2 (1942/ február): 76-81.
- Cocchiara, Giuseppe. „Lettere di Pitre a [Tommaso] Cannizzaro”. *Giornale di Sicilia* 169 (1938/ szeptember)
- d’Alessandri, Antonio. *Il pensiero e l’opera di Dora d’Istria fra oriente Europeo e Italia*. Róma: Gangemi, 2007.
- Erődi, Béla. „Giuseppe Cassone.” *Budapesti Szemle* 405 (1910): 457.
- Éry, Anna. „Anyanyelvoktatás Olaszországban.” *Anyanyelv-pedagógia* 4 (2014) <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=545>
- Kerekes, Sándor. „Schopenhauer, Petőfi És Meltzl Hugó.” *Minerva* 1–5 (1937): 95.
- Koltay-Kastner, Eugenio. „Lettere inedite di Giuseppe Cassone a Ugo von Meltzl.” *Corvina* 15-16 (1928/ szeptember): 117.
- Meltzl, Hugó. „A Petőfin kísértett legutolsó merénylet (Greguss Ágost díszelőszava).” *Történelmi Lapok* 10-11 (1874/ június 7.), 157-158., (1874/ június 14.), 174-176.
- Meltzl, Hugó. „Petőfi Olaszországban”, *Koszoru* 3 (1880/március): 246-247, 252-253.
- Radó, Antal. „Petőfi olasz prózában.” *Budapesti Szemle* 55 (1881): 139.
- Sárközy, Péter. „Magyar irodalom Olaszországban.” *Kortárs* 6 (2002) <https://epa.oszk.hu/00300/00381/00058/sarkozy.htm>
- Szécsi, Ferenc. „Petőfi-kultusz Olaszországban - Giuseppe Cassone, Petőfi legjobb olasz fordítója.” *Budapesti Hirlap* 148 (1925/július): 8.
- T. Szabó, Levente. „A komparatiztika többnyelvűség-kutatásai és az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapok többnyelvűségének korszerűsége.” *Helikon* 4 (2014): 553, 556.

- T. Szabó, Levente. „A megszeliidített Petőfi? Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológiaegyidejű egyidejűtlenségei”. In *„Szirt a habok közt”. Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerkesztette Bényei Péter, Gönczy Monika, S. Varga Pál. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. 161-170.
- T. Szabó, Levente. „Cultural Brokers, Forms of Hybridity and the Emergence of the First International Comparative Literary Journal.” *Philobiblon* 2 (2017/ január): 72—73.
- T. Szabó, Levente. „The Subversive Politics of Multilingualism in the First International Journal of Comparative Literary Studies.” In *Paradoxes du plurilinguisme littéraire 1900, Réflexions théoriques et études de cas*, szerkesztette Britta Benert. Bruxelles: Peter Lang 2015. 231-233.